

ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ ОУН ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВТІЛЕННЯ

© Гаврилів І.О., 2003

Розглянуто діяльність Організації Українських Націоналістів із втілення в життя програми відновлення самостійної соборної Української держави напередодні Другої світової війни. Державницькі ідеї націоналістів та засоби їх реалізації актуальні для сучасної розбудови України.

Activities of the Organization of Ukrainian Nationalists aimed at implementation of the programme of independent soborna Ukrainian state on the eve of World War II are considered. The statehood ideas of Nationalists and the means of their realization are useful for modern making of Ukraine.

Труднощі, які супроводжують розбудову Української держави та її утвердження серед розвинутих європейських країн, мають історичні корені. Сотні років бездержавного статусу не сприяли консолідації українського суспільства. Для успішного вирішення завдань внутрішньої і зовнішньої політики сучасної України необхідно вивчити помилки минулого, щоб не повторювати їх у майбутньому. Тому мета цього дослідження полягає в тому, щоб розглянути проблему національного державотворення через призму ідей і дій Організації Українських Націоналістів. Адже в сучасній історіографії ця тема висвітлена ще не достатньо.

Після остаточного занепаду суверенної Української держави у XVIII столітті питання державотворення не виходило за межі теоретичних міркувань та сподівань українців. Шевченкове “в своїй хаті своя правда і сила і воля” розбудило національну політичну еліту до вирішення конкретних державотворчих процесів. У 1895 році Ю. Бачинський публікує свою “Україну ірреденту”, в якій відстоюється потреба політичної незалежності України. У 1900 році у Львові побачила світ брошура М. Міхновського “Самостійна Україна”, головна ідея якої: “Одна єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Сяну аж до Кавказу”, “Усі, хто на цілій Україні не за нас, ті проти нас. Україна для вкраїнців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружя. І пам’ятаймо, що слава і перемога – се для борців за народну славу” [1].

Варто наголосити, що теоретичні постулати українського державотворення, накреслені в цих програмових творах, знайшли своє практичне втілення. Але спроби утвердити незалежну Українську державу у 1917 – 1921 роках з відомих об’єктивних і суб’єктивних причин закінчилися невдачею. Тому у міжвоєнний період, в умовах поділу і окупації українських земель чужинцями, проблема державотворення набуває особливої гостроти і специфічних форм.

Політичні процеси, які проходили у 20-х роках на Східній Україні, сприймалися неоднозначно на західноукраїнських землях і в середовищі української еміграції. Українізація, а також успішна дезінформація московсько-більшовицьких спецслужб сприяли поширенню радянським настроїв. Так, УРСР вважали “... національним і державним центром усіх українських земель, основою для здійснення соборної української державності” [2], а також, що “шлях до визволення українських земель з-під Польщі й Румунії веде через скріплення Радянської України й Радянського Союзу” [3]. Така позиція викликала негативну реакцію в опонентів. Чільний діяч УВО-ОУН В. Мартинець з цього приводу

писав: “Можна лише дивуватися, як страшно низько можуть впасти наші історичні люди, яким доля вложила в руки керму нашими визвольними змаганнями та дала можливість положити тривкі підвалини нашої національно-державної традиції. Як дуже низько може впасти людина, що за кількесот долярів поневіряє своїм історичним ім’ям, допомагаючи ворогам ширити деморалізацію між власним народом та вбивати його активність. Політикові, та ще й з історичним ім’ям, – не можна дарувати ні наївності, ні злочину. А лише наївний або злочинець може ширити погляди, що над Дніпром існує Українська держава з власним національним розвитком на всіх ділянках життя (розстріли, процеси, утиски всіх верств населення!), яка мріє про визволення Західної України (Ризький договір!)” [4]. Подальший хід історичних подій показав справедливість цих думок, але різна орієнтація українських політичних сил та еміграційних урядів вели до непримиримої полеміки та взаємного поборювання.

У цих умовах нова когорта національної політичної еліти, аналізуючи причини занепаду Української держави, дійшла висновку, що суспільно-політичні організації, які існували раніше, не дали типу політично свідомого українця. Вбачалося якесь недомагання в ідеологічному і політичному вихованні українського народу. Вірилося, що перевиховання української суспільності зможе здійснити ідеологія українського націоналізму, яка в другій половині 20-х років поширюється на українських землях.

За поглядами доктора філологічних наук О. Сербенської, націоналізм бачився як філософія виживання і буття нації [5]. У результаті кількарічних пошуків у 1929 році на базі Української Військової Організації та інших націоналістичних угруповань постала Організація Українських Націоналістів. В постановках установчого Конгресу ОУН були визначені ознаки націоналізму. Зокрема було підкреслено, що український націоналізм є духовний і політичний рух, який зродився з внутрішньої природи української нації... Нація є найвищий тип органічної людської спільноти, тільки суверенна держава забезпечить нації тривалу активну участь у світовому середовищі... Через державу нація стає повним членом світової історії, бо лише у державній формі свого життя вона посідає всі внутрішні і зовнішні ознаки історичного підмета. Наголошувалося, що ОУН побудована на засадах: всеукраїнства, надпартійності і монократизму [6].

Важливе місце в роботі Конгресу зайняло вироблення і прийняття концепції майбутнього державного ладу в Україні. Суть її полягала в наступному:

а) Україні потрібно було пройти етапи державного будівництва – національне визволення, державне закріплення та розвиток;

б) в часі визвольної боротьби лише національна диктатура, витворена в ході національної революції, зможе забезпечити внутрішню силу української нації та найбільшу її відпирність назовні;

в) на час перехідного періоду головна роль належатиме голові держави, коли готується створення законодавчих та виконавчих органів;

г) основою адміністративного устрою Української держави буде місцеве самоврядування, кожний край матиме свій представницький законодавчий та виконавчий орган.

Великий Збір також зосередив увагу на розробленні перспектив соціального та економічного розвитку майбутньої України. Щодо промислового розвитку, то домінуючими були такі форми власності, як: державна, кооперативна та приватнокапіталістична. Основу аграрної політики становитиме середняцьке приватне землеволодіння, продаж і купівля землі мала бути обмежена державним регулюванням. Загалом розвиток всього господар-

ського життя України бачився як поєднання державного з приватним. Широке застосування відводилося кооперації. Конгрес визначив розвинуту державну соціальну політику та забезпечення працюючим 8-годинного робочого дня. Українська держава мала сприяти національній церкві, а релігія стояти на сторожі морального виховання нації. Школа мала бути єдина, безплатна, обов'язкова. Допускалися приватні навчальні заклади під контролем держави. На підставі загальної, обов'язкової військової повинності буде збудована українська регулярна армія і військово-морський флот. Загалом Україна повинна стати важливим чинником у східно-європейській політиці [7].

Виходячи із складностей тогочасного розвитку України, націоналісти цілком слушно вбачали тільки шлях національної революції для встановлення Української держави, а її забезпечення – лише встановленням національної диктатури. Пояснюючи вимоги цього постулату, члени ОУН стверджували, що "... ми націоналісти проти інституту диктатури як форми державного ладу за нормальних умов життя нації. Ми лише обстоюємо національно-революційну диктатуру як перехідний стан, бо вона дає можливість українській нації доцільно та раціонально в найкоротший час вибороти собі визволення та незалежну державність. Коли національна диктатура виконає своє завдання, то в Україні встановиться нормальний лад на засадах народоправства, Українська нація цілком вільно зможе виявити свою волю через представницькі органи, а її суверенність буде розподілена між головою держави, законодавчим тілом і вищим судом" [8]. Як бачимо, політична та соціально-економічна програма ОУН була досить реалістичною та з перспективою розвитку українського суспільства на демократичних засадах.

Роз'яснюючи суть резолюцій Конгресу, оунівці обґрунтовували, що політична організація вестиме свою діяльність на всіх українських землях та в середовищі української еміграції на засадах всеукраїнської політики державництва без надання їй партійного, класового чи якого-небудь іншого характеру. Відносно потреби консолідації всіх національних сил для побудови України в документах Конгресу говорилося: "Спільні фронти мають вартість і оправдання там, де вони природно, а не штучно можуть повстати" [9]. Розуміючи будівниче значення національної ідеї в побудові держави, Збір зазначав, що майбутня Українська держава повинна будуватися на національній ідеї: "Засада великодержавності є для націоналізму невіддільна частина української національної ідеї. Україна – суцільна нація, і кожна її віднога повинна почувати себе нероздільною її часткою, кожна віднога має право і обов'язок в міру своїх сил і здібностей і відповідно до свого положення брати участь у державному будівництві" [10].

Націоналісти добре усвідомлювали, що тільки повне усунення всіх окупантів з українських земель призведе до побудови держави, вони рішуче відкидали орієнтацію на історичних ворогів української нації, допускаючи союз з тими народами, що вороже відносяться до окупантів України. В зовнішньополітичному плані: "Україна мусить стати наріжним каменем нового ладу на Сході Європи. Той лад мав бути побудований швидше на рівновазі сил, а не на московській гегемонії і не на польській контролі" [11].

Очевидно, що ОУН з'явилася на політичній арені не випадково. Вона народилася як результат багаторічного пошуку радикальних українських політичних груп, і це заслуга насамперед діячів УВО. Д. Донцов як основний теоретик української націоналістичної ідеології підготував її теоретичну базу. Євген Коновалець втілював у життя теорію Д. Донцова, формуючи "сильну націоналістичну організацію", вбачаючи самовираження особи через "духовний орден", яким задумувалася ОУН. Новоутворена організація діяла завдяки сильному стрижневі, завдяки об'єднанню тисяч воель в одну.

Протягом 30-х років Організація Українських Націоналістів розгорнула свою діяльність в західноукраїнському суспільстві та в середовищі української еміграції. Незважаючи на масові арешти та переслідування з боку польських властей, напередодні Другої світової війни ОУН стає найбільш масовою національною політичною силою. У Західній Україні діяло до 10 тис. членів організації, не рахуючи ув'язнених і тих, що перебували за кордоном.

Готуючись до майбутньої війни, оунівці передбачили напад Німеччини і СРСР на Польщу. Тому вони вважали, що: “Українська справа є справою європейсько-інтернаціональною. Маємо всі дані ототожнювати наші інтереси з інтересами цілої Європи і спиратися на європейську солідарність проти Сходу” [12]. У цій ситуації діячі ОУН були переконані, що: “Самостійність України унормує рівновагу на європейському континенті в трикутнику – Україна – Німеччина – Італія, в парі з трикутником в Азії – Україна – Японія – Англія” [13]. Для здійснення цього Організація Українських Націоналістів в другій половині 30-х років проводить активну міжнародну діяльність. Це зауважили наші вороги, які ліквідували голову ОУН полковника Є. Коновальця, а також інспірували розкол в рядах організації у 1940 році.

Після смерті Є. Коновальця Провід Українських Націоналістів очолив т. зв. “тріумвірат” – С. Сенік, М. Сціборський, Я. Барановський. Вони оголосили “усний заповіт” Коновальця, за яким на пост Голови ОУН рекомендували полковника А. Мельника. Затвердити його мав Великий Збір. Після тривалої підготовки Другий Великий Збір ОУН відбувся в Римі 27 – 29 серпня 1939 року. На цьому форумі прийнято Політичну програму та Устрій Організації Українських Націоналістів [14]. В Програмі було визначено основну мету ОУН – це змагання за відновлення Української самостійної соборної держави, що мало відбутися шляхом конструктивної розбудови її внутрішнього ладу й величезних потенціальних сил – імперських позицій на Сході Європи. В першому розділі були визначені ідеологічні засади програми, в яких стверджувалося, що націоналізм стоїть на становищі психологічного суспільного волонтаризму й чинного ідеалізму в синтезі повноти творчого життя. Український націоналізм прагне до здійснення державного ідеалу зусиллями українців – організованих на принципах чинного ідеалізму, героїчної моралі та індивідуального почину. У другому розділі показано, що майбутній устрій Української держави буде побудовано на засадах націократії, де єдиною формою політичної організації населення держави буде – Організація Українських Націоналістів. Своє відношення до національних меншин держава узалежить від їхньої постави до визвольних змагань України та її державності. Третій розділ був присвячений збройним силам нації, які будуть сучасними та регулярними, а національна доктрина – наступальною. Розділ четвертий розкривав організацію духовного життя нації, де родина має відігравати основну роль у вихованні дитини, а держава здійснює постійний контроль за освітою, також надає всебічну підтримку українським церквам – православним та греко-католицьким і веде боротьбу з атеїзмом. Держава також виступатиме основним гарантом всебічного соціального забезпечення громадян. У розділі розвитку народного господарства утверджувались різні форми власності: державна, громадська та приватна. Право власності на всі матеріальні засоби належатиме нації. Держава регулюватиме продаж та купно землі, а селянське господарство буде побудоване на праві приватної власності та спадковості, також будуть розвиватися сільськогосподарські кооперативи. Промисловість та торгівля будуть функціонувати в різних формах власності, але під фінансовим контролем держави. В Устрої організації було зазначено, що голові

ОУН надаються “повноваження Вождя, бо відповідає перед Богом, Нацією і власним сумлінням”.

Очевидно, під впливом тоталітарних режимів, що утверджувалися в світі у 30-х роках, зазнали змін Програма і Устрій ОУН. У державному будівництві зростає роль держави, фактично встановлена монополія на ідеологію та організацію політичного життя майбутньої України. Характерним є утвердження принципу вождизму в самій ОУН, чого не було раніше. Незважаючи на це, вже через рік революційна ОУН змінює орієнтації і чи не вперше в історії міжнародних відносин висуває гасло: “Свобода народам! Свобода людині!”.

Незважаючи на несприятливий хід розгортання Другої світової війни для України, Організація Українських Націоналістів зуміла проблему державотворення з теоретичних програмних документів втілити в реальне життя. Акт проголошення відновлення Української держави 30 червня 1941 року став історичною подією, яка тією чи іншою мірою позитивно впливала на подальшу історію України. Аналізуючи програму державотворення ОУН і плани її реалізації, можна ствердити, що багато проблем і труднощів було б знято, якби вона була втілена в життя в процесі розбудови сучасної Української держави. Адже досвід західних європейських держав цьому підтвердження.

1 Міхновський М. Самостійна Україна // Українська суспільно-політична думка в 20 ст. – Мюнхен, 1983. – Т. 1. – С. 71. 2. Лозинський М. Уваги про Українську державність. – Відень, 1927. – С. 5. 3. Там само. – С. 58. 4. Мартинець В. Українська справа та її зовнішнє ставлення // Розбудова Нації. – 1930. – № 5 – 6. – С. 111. 5. Високий Замок. – 1999. – 11 серпня. 6 ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929 – 1955 рр. // Збірка документів. – 1955. – С. 3 – 6. 7. Там само. – С. 6 – 15. 8 Розбудова Нації. – 1929. – № 8 – 9. – С. 255, 257. 9 Мартинець В. Наша тактика // Розбудова Нації. – 1930. – № 1 – 2. – С. 9. 10 Андрієвський Д. Політика Націоналізму // Розбудова Нації. – 1930. – № 9 – 10. – С. 221. 11. Там само. – С. 223. 12. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.6, оп.1, спр, 265, арк.75. 13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф.3833, оп.3. спр.1, арк.49. 14. Там само. оп.1, спр.201, арк. 42 – 76.

О.Й. Дем'янюк

ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАДРОВОГО СКЛАДУ ОУН ТА УПА З ЧИСЛА ВИХОВАНЦІВ “ПЛАСТУ”

© Дем'янюк О.Й., 2003

Досліджується процес зближення провідних ідей діяльності українських націоналістичних організацій та “Пласту”, формування військового кадрового складу ОУН та УПА з числа вихованців пластових гуртків Західної України.

A process of rapprochement of leading ideas of activity of the Ukrainian nationalistic organizations is explored and “Plast”, forming the military skilled composition of OUN – URA from number pupils of plast groups of the Western Ukraine.

Роль ОУН та УПА в долі кількох поколінь українців, їх вплив на повоєнний розвиток цілої нації неодноразово досліджувалися в науковій літературі, були предметом міжнародних представницьких конференцій, зокрема й науково-теоретичних, присвячених